

УДК 811.111:81'367.2

УДК 378.14:930.22

М. В. Бігдан, Л. П. Лаврик-Слісенко

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

©Бігдан М. В., 2015

<http://orcid.org/0000-0003-1811-9686>

©Лаврик-Слісенко Л. П., 2015

<http://orcid.org/0000-0001-5471-2714>

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18992>

Стаття присвячена проблемі комунікативної компетентності студентів та психолого-педагогічних чинників її розвитку у процесі вивчення іноземних мов в умовах вищого навчального закладу. На основі аналізу сучасних наукових підходів до вивчення проблем спілкування, комунікації і комунікативної компетентності розкрито її сутність, завдання та структуру, а також специфіку використання активних методів навчання (проблемні лекції, дискусії, бесіди, ділові та рольові ігри тощо) у процесі викладання іноземної мови. Показано, що реалізація спеціально-організованої діяльності, яка актуалізує сферу несвідомого на заняттях англійської мови та передбачає діагностичну, розвивальну та корекційну роботу, спрямовану на підвищення рівня розвитку основних комунікативних умінь, сприяє розвитку комунікативної компетентності студентів не лише на мікро- (рівень освітньої взаємодії), а й макрорівнях (рівні взаємодії у сім'ї та з друзями).

Ключові слова: спілкування, комунікація, комунікативна компетентність, іноземна мова, активні методи навчання.

Бігдан М.В., Лаврик-Слісенко Л.П. Развитие коммуникативной компетентности студентов в процессе изучения иностранных языков.

Статья посвящена проблеме коммуникативной компетентности студентов и психолого-педагогических факторов ее развития в процессе изучения иностранных языков в условиях высшего учебного заведения. На основе анализа современных научных подходов к изучению проблем общения, коммуникации и коммуникативной компетентности раскрыто ее сущность, задачи и структуру, а также специфику использования активных методов обучения (проблемные лекции, дискуссии, беседы, деловые и ролевые игры) в процессе преподавания иностранного языка. Показано, что реализация специально-организованной деятельности, актуализирует сферу бессознательного на занятиях английского языка и предусматривает диагностическую, развивающую и коррекционную работу, направленную на повышение уровня развития основных коммуникативных умений, способствует развитию коммуникативной компетентности студентов не только на микро-

(уровень образовательного взаимодействия), но и макроуровне (уровне взаимодействия в семье и с друзьями).

Ключевые слова: общение, коммуникация, коммуникативная компетентность, иностранный язык, активные методы обучения.

Bigdan M.V., Lavrik-Slisenko L.P., Development of communicative competence of students in the study of foreign languages.

The article deals with the communicative competence of students of psychological and pedagogical factors of its development in the process of learning foreign languages in a higher education institution. Based on the analysis of modern scientific approaches to the study of communication problems, communication and communicative competence disclosed its essence, tasks and structure, as well as the specifics of the use of active teaching methods (problem lectures, discussions, interviews, business and role-playing games) in the process of foreign language teaching. It is shown that the implementation of a specially-organized activities, actualizes the unconscious in the classroom of English and includes diagnostic, developmental and remedial work to increase the level of development of basic communicative skills, contributes to the development of communicative competence of students, not only at the micro (the level of educational interaction) but also the macro level (the level of interaction with family and friends).

Key words: communication, intercommunication, communicative competence, foreign language, active learning methods.

Постановка проблеми. Останнім часом, у зв'язку з диверсифікацією міжнародних відносин України та необхідністю моделювання ситуацій і прогнозування розвитку суспільних подій та явищ, на перший план виступає різнобічний аналіз найважливіших проблем тих країн, з якими наша держава має тісні зв'язки. За таких умов, здатність правильно і науково обґрунтовано передбачати ситуацію з урахуванням усе зростаючої кількості, подекуди протилежно спрямованих факторів, стає головним і найдорожчим вмінням, що вимагає підвищення якості професійної підготовки сучасних фахівців у всіх галузях знань, оскільки рівень їх кваліфікації не відповідає інноваційним світовим тенденціям і зростаючим потребам в умовах інформаційно-технологічного розвитку та урахування етнонаціональних, соціально-культурних та інших особливостей різних регіонів, забезпечення конкурентоспроможності держави і нації в сучасному світі.

Подальша інтеграція України в світовий економічний, культурний і освітній простір створює передумови для посилення міграції людей та продовжує продукувати потребу громадян України у формуванні їх як

інтелектуально-культурних, професійно освічених, творчих особистостей, здатних вивчати відповідні іноземні мови та спроможних працювати в складних політичних, полікультурних та мультирелігійних вимірах. У свою чергу зростання потреби в знанні іноземних мов сприяє підвищенню інтересу до розвитку здібностей тих, хто навчається, використовувати мову як інструмент у діалозі, навчати мові як засобу спілкування, формувати в студентів комунікативну компетентність, що сприятиме їх підготовці до спілкування в різноманітних сферах співпраці.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемою спілкування та комунікативної компетентності займаються такі фахівці: О. Аршавська, Г. Андреева, О. Бодальов, І. Воробйова, Н. Гез, Т. Дементьева, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, М. Заброцький, О. Касаткіна, В. Куніцина, О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Максименко, І. Максимова, А. Москаленко, В. Москалець, Р. Мільруд, Р. Немов, Л. Петровська, С. Петрушин, В. Погольша, Г. Рогова, Л. Савенкова, Ю. Федоренко, Л. Хоружа, Є.Цуканова. Зокрема, розробкою питань комунікативної підготовки фахівців у різних галузях знань опікуються Д. Годлевська (майбутні соціальні працівники), Р. Гришкова (студенти нефілологічних спеціальностей), С. Козак (майбутні фахівці морського флоту), В. Кручек (студенти аграрних вищих навчальних закладів), В. Лівенцова (майбутні менеджери), Н Назаренко (майбутні документознавці), О. Павленко (майбутні фахівці митної служби), І.М. Чемерис (майбутні журналісти) та ін. В цілому, проведений нами аналіз наукових праць дає можливість констатувати, що на сучасному етапі накопичений певний досвід щодо розроблення проблеми комунікативної компетентності та комунікативної підготовки фахівців в умовах вищого навчального закладу, проте, питання своєрідності впливу занять з іноземної мови на розвиток комунікативної компетентності студентів розв'язане недостатньо.

Саме тому, **метою** даної **статті** є аналіз особливостей розвитку комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Навчання, що будується за принципом спілкування, який у процесі вивчення іноземної мови, як особливим чином організованого спілкування, на фоні якого і внаслідок якого виникають позитивні конструктивні зміни у сфері комунікативної компетентності студентів, має особливе значення. Це процес спеціально організованої

навчально-виховної роботи з дотриманням певних психолого-педагогічних умов: використання в змісті навчання особливого матеріалу з елементами комунікативних вправ, системному і якісному їх поданні та закріпленні; творча активність студентів; актуалізація самодіагностики, самоусвідомлення та самовдосконалення [1, с. 155].

Феномен комунікативної компетентності частіше за все визначається дослідниками як інтегральне утворення, побудоване на комбінації взаємопов'язаних пізнавальних процесів, практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, умінь – всього того, що необхідне для активного спілкування та взаємодії. Це здатність особистості орієнтуватись у ситуації спілкування, розуміти мотиви, стилі поведінки, фрустрації, як свої власні, так і партнерів, уміння досягати мети спілкування найефективнішим чином, володіння технологією та психотехнікою спілкування, що пронизує всі сфери людського життя і відбивається на успішності діяльності, передбачає сформованість перцептивних, інтерактивних, рефлексивних умінь, конфліктної, рольової компетентності, компетентності в спілкуванні як за суб'єкт-об'єктною схемою (зовнішній поведінковий рівень спілкування), так і за суб'єкт-суб'єктною схемою (глибинний особистісний рівень спілкування) [2, с. 312].

Комунікативна компетентність, як зазначає Н. Назаренко, це, насамперед, сукупність умотивованих знань, умінь і навичок, необхідних особистості для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері [3, с. 208].

Комунікативна компетентність формується в умовах взаємодії, тому результатом досвіду спілкування, який набувається не лише у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі з літератури, театру та кіно, де людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії та засоби їх розв'язання.

У процесі опанування комунікативної сфери людина запозичує з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм.

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності [4, с. 120]:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню

себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин і умов соціального середовища;

- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі та потенціалі партнера, ситуації;
- готовність і вміння будувати контакт з людьми;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- знання, вміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Відтак, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить як складові цінності, мотиви, установки, так і соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички. Відповідно, структура комунікативної компетентності фахівця у будь-якій галузі знань містить когнітивний (усвідомлення потреби у формуванні комунікативної компетентності, розуміння її необхідності для повсякденного життя, навчально-професійної діяльності), емоційно-оцінний (узагальнені оцінки фактів, ситуацій, явищ; розуміння спрямованості знань та готовності застосовувати їх у взаємодії) та поведінковий компоненти (вміння відстоювати і обґрунтовувати власну позицію, критично мислити, здійснювати самовиховання).

Зрозуміло, що розвиток комунікативної компетентності студентів можливий не лише в процесі вивчення навчальних дисциплін рідною мовою, а й на заняттях іноземної мови, оскільки оволодіння нею сприяє не лише засвоєнню студентами певних мовних знань, умінь та навичок, а й формуванню практичного користування мовою, розвитку умінь спілкування на внутрішньо культурному та міжкультурному рівнях, адже спілкування як соціально-психологічний процес неможливе без встановлення певних контактів між учасниками комунікації.

З метою розвитку комунікативної компетентності студентів на заняттях іноземної мови доцільно зважати на участь свідомого та несвідомого в комунікативному процесі. Зокрема, О.Леонт'єв зауважував, що у мовленнєвій діяльності, а відповідно і в спілкуванні, беруть участь як свідомість, так і підсвідомість та несвідоме. Мовленнєва діяльність є свідомою в тому сенсі, що все керування нею відбувається на рівні «актуального усвідомлення», а через єдність цих двох рівнів здійснюється функціональна та формальна сторони

мовленнєвої діяльності [5, с. 48]. Для навчання та опанування комунікативною компетентністю це має принципове значення, оскільки форма не використовується окремо від її функції і не засвоюється без неї.

Значення несвідомих процесів часто настільки незначне, що ним можна знехтувати, оскільки враховуються вони в кращому випадку при наявності певних негативних наслідків, а саме емоцій та афектів, які заважають здійсненню розумових операцій. Водночас, несвідомі процеси виступають як певний спосіб розв'язання проблем у власний спосіб, до якого прагне індивід, долаючи «психічні опори». Крім того, несвідомі процеси надзвичайно складні, і тому, породжують не лише негативні результати, а й сприяють роботі думки, розвитку її стратегій, тобто мають свою особливу продуктивність, а використання іноземної мови студентом залучає в роботу складні когнітивні, мнемічні й психодинамічні характеристики психіки, спільна діяльність яких залишає слід у висловлюваннях студента. Відтак, з метою розвитку комунікативної компетентності студентів (як міжкультурної, так і внутрішньо культурної) доцільно використовувати іноземну мову як засіб розкриття сфери несвідомого та підсвідомого з метою корекції наявних соціальних порушень і подолання порушень у спілкуванні; розвитку основних комунікативних умінь засобами комунікативних вправ і вправ активних методів групового навчання. Поєднання таких методів роботи на заняттях іноземної мови сприяє не лише оволодінню певними знаннями, вміннями, навичками, але й різнобічному розвитку соціально компетентної особистості.

Сучасні науковці виділяють два типи діяльності, відповідно до яких і два типи завдань: творчі (продуктивні) і рутинні (репродуктивні), що відображаються в аналізі процесу спілкування. Зокрема, ситуація, яка потребує виходу за межі стереотипів, установок, ролей, що склалися, завжди передбачає продуктивне спілкування. Репродуктивне, або стандартизоване спілкування передбачає взаємодію «за стандартом» або «сценарієм» [6, с. 76].

Відтак, розвитку комунікативної компетентності студентів у процесі вивчення іноземних мов найбільш сприяють активні і групові методи навчання, до яких належать проблемні лекції, методи аналізу конкретних ситуацій, навчальні дискусії, ділові та рольові ігри, тренінги тощо.

Зокрема, Ю. Ємельянов умовно ділить групові методи на три основні блоки [7, с. 42]:

а) дискусійні методи, до яких належать групова дискусія, розбір казусів із практики, аналіз ситуацій й морального вибору та ін.;

б) ігрові методи, дидактичні й творчі ігри, в тому числі ділові (управлінські) ігри, рольові ігри (поведінкове навчання, ігрова психотерапія, психодраматична корекція), контргра (трансактний метод усвідомлення комунікативної поведінки);

в) сенситивний тренінг (тренування міжособистісної чуттєвості й сприйняття себе як психофізіологічної єдності).

Дискусійні методи навчання допомагають студентам ефективно усвідомлювати і засвоювати навчальний матеріал, оскільки вони стають не тільки пасивними слухачами повідомленої викладачем інформації, а також беруть активну участь в обговоренні питання, що обов'язково змушує їх зайняти власну позицію щодо обговорюваної проблеми, а значить, краще запам'ятати необхідні знання. Дискусійні методи допомагають не тільки відстоювати власну точку зору, а і у ході дискусії колективно знайти правильну відповідь або рішення. Такі методи сприяють вмінню аргументовано викладати власні думки, доводити свою точку зору, логічно будувати відповідь. Також у процесі обговорення підвищується інтелектуальна діяльність студентів.

Різновидом дискусії є брейнстормінг, або «мозковий штурм», завдання якого полягає у пошуку необхідного рішення, під час якого студентами висувається якомога більше ідей, а потім відбувається їх оцінювання, відсіювання й обирається найоптимальніша ідея.

До ігрових методів навчання належать дидактичні ігри, тобто спеціально створені ситуації, які моделюють різні ситуації спілкування і які студенти повинні самостійно вирішувати, обираючи собі ту або іншу роль. Під грою у педагогіці розуміють вид діяльності в умовах ситуацій, спрямованих на відтворення й засвоєння суспільного досвіду, в якому створюється й вдосконалюється самокерування поведінкою [8, с. 83].

Особливе місце серед ігрових методів займає ділова гра, науковцями виділяються такі психолого-педагогічні принципи створення й використання ділових ігор у навчальному процесі:

- ділова навчальна гра служить дидактичним засобом розвитку творчого професійного мислення, що виражається в здатності до аналізу виробничих ситуацій, постановці, вирішенню, доведенню професійних завдань;

- предметним змістом гри виступає імітація конкретних умов й динаміки виробництва, а також діяльності й стосунків залучених до нього людей;
- ділова навчальна гра за цільовою спрямованістю є двоплановою діяльністю, яка сприяє досягненню ігрових і педагогічних цілей;
- ділова гра конструюється й проводиться як спільна діяльність учасників навчального процесу у ході постановки професійно важливих цілей та їх досягнення за посередництвом підготовки й прийняття відповідних індивідуальних й групових рішень;
- основним засобом включення партнерів до спільної діяльності й одночасно засобом створення й вирішення ігрових проблемних ситуацій є двостороннє (діалог) й багатостороннє спілкування, що забезпечує можливість вироблення індивідуальних й групових рішень, досягнення проміжних й кінцевих результатів гри.

Таким чином, ділова гра, створена у процесі вивчення іноземних мов, допомагає студентам занурюватися у спеціально створену виробничу або реальну атмосферу спілкування, дозволяє виконувати різноманітні ролі, від звичайних працівників до керівників підприємств, допомагає розкривати потенціал комунікативних здібностей, вчить приймати рішення, від яких залежить доля працівників і виробничий процес на підприємстві, сприяє рефлексивному аналізу власної комунікативної діяльності.

До активних групових методів навчання також належать тренінги, які спрямовані на розвиток комунікативних здібностей у спілкуванні, вміння встановлювати контакти з людьми.

Тренінг в літературі розглядається як метод, за допомогою якого здійснюється вплив з метою навчання, формування професійно важливих якостей, розвитку особистісних характеристик, а також як метод оволодіння будь-яким складним видом діяльності, зокрема комунікативною компетентністю [7, с. 49].

Тренінги за досить короткий проміжок часу сприяють інтенсивному навчанню, розкриттю прихованих здібностей, допомагають розкрити внутрішній потенціал, пізнати себе, навчитися працювати й взаємодіяти в команді й за невеликий термін вирішити чимало поставлених проблем.

Використання активних методів навчання іноземних мов дозволяє виявити основні проблеми та труднощі особистості студентів у сфері соціальної комунікації

та взаємодії, оскільки за своєю провідною інтенцією вони мають на меті загальний розвиток особистості, формування її системи цінностей, сенситивності, освоєння та реалізацію технік спілкування та взаємодії, сприймання соціальних стосунків через специфічні вимоги, актуалізацію потенційних можливостей індивіда.

Оскільки використання активних методів розвитку комунікативної компетентності здійснюється на заняттях іноземної мови, то зміст роботи цих методів сприяє не лише розвитку перцептивного, комунікативного та інтерактивного компонентів комунікативної компетентності, а й соціальній компетентності, міжкультурній комунікативній компетентності, збагаченню активного словника іноземної мови, що забезпечує включення студентів у процес навчання, у якому задіяні і когнітивна, і емоційна, і поведінкова сфери особистості.

Висновки. Таким чином, комунікативна компетентність охоплює: компетентність у здійсненні перцептивної та інтерактивної функції спілкування, уміння слухати (рефлексивне та нерелфлексивне слухання), уміння й навички вербального та невербального спілкування, асертивність, лідерські вміння, конфліктну компетентність, ораторські вміння та вміння адаптувати мову до специфіки аудиторії, рольову компетентність, емпатію. Основними джерелами її виникнення є: життєвий досвід (досвід міжособистісного спілкування та взаємодії); загальна ерудиція; мистецтво; спеціальні активні методи навчання. Основним шляхом розвитку комунікативної компетентності в процесі вивчення курсу іноземної мови студентами вищих навчальних закладів є використання методів активного соціально-психологічного навчання, що зумовлено застосуванням нерідної (іноземної) мови, яка дозволяє послабити контроль свідомості, змістити її на контроль над використанням іноземної лексики та граматики, що в свою чергу викриває внутрішні проблеми в міжособистісній та соціальній сфері взаємодії.

Література

1. Касаткіна О. В. Деякі аспекти вивчення комунікативної компетентності студентів // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2005. – Т. 7, Вип. 6. – С. 155-161.

2. Немов Р. С. Психология образования : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 496 с.

3. Назаренко Н. С. Зміст і структура комунікативної компетенції майбутніх документознавців // 60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє : наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ (Київ, 22-23 лют. 2006 р.). – К. : КНЛУ, 2006. – С. 208-210.

4. Козловская Н. В. Психология общения : учебное пособие. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2008. – 409 с.

5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2-х т. – Т. I. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.,

6. Петровская Л. А. Компетентность в общении (Социально-психологический тренинг). – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 112 с.

7. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 168 с.

8. Педагогические технологии : учебное пособие для студентов педагогических специальностей / под общей ред. В. С. Кукушина. – М. : ИКЦ «МарТ», 2004. – 336 с.